

Sivistysvaliokunnalle

Arenen lausunto hallituksen esityksestä tekijänoikeuslain muuttamisesta

HE 43/2022 vp

- Hallituksen esitys on muuttunut merkittävästi ministeriön lausuntovaiheessa olleesta esityksestä. Esitys on edennyt ammattikorkeakoulujen näkökulmasta huonompaan suuntaan.
- Korkeakoulujen opetustoimintaa ei ole huomioitu lakiesityksen vaikutusarvioinnissa kustannusten tai opettajien työtehtävien muutoksia arvioitaessa.
- Tekijänoikeuslaissa tulisi selkeämmin huomioida työnantajan normaalin toiminnan mukainen käyttöoikeus työsuhteessa tapahtuvan tekijänoikeudenalaiseen materiaaliin.
- Lakiehdotuksen 14 a § mukainen korvausvelvollisuus materiaalien käytöstä opetustarkoitukseen kuuluisi jatkossa valtiolle. Asia tulisi kirjata perustelutekstin lisäksi varsinaiseen pykälään.
- Elokuvateosten käyttöä korkeakouluopetuksessa käsittelevä lakipykälä on ongelmallinen, sillä se tulee olemaan este erityisesti kansainvälisten uusien ja kokeellisten elokuvien käytölle koulutuksessa.
- Lakiesityksen tiedonlouhintaa koskevat kirjaukset rajoittavat esitetyssä muodossa organisaatioiden yhdessä tekemän tutkimus- ja kehittämistoiminnan edellyttämällä kaikilta organisaatiolta oikeuden aineistoihin.
- Lakiesityksen ei huomioi riittävällä tavalla kirjastotoiminnan digitalisaation aiheuttamia muutoksia sääntelytarpeeseen.
- Tulevassa tekijänoikeuslain uudistamisen toisessa osassa tulee ottaa huomioon edellä mainitut ongelmat, erityisesti rinnakkaistallennuspykälän säätäminen.

Ammattikorkeakoulut hyödyntävät laajasti tekijänoikeuden alaisia aineistoja. Ammattikorkeakouluille ja niiden työntekijöille myös syntyy tekijänoikeussäätelyn mukaisia oikeuksia. Tekijänoikeuksiin liittyy vahvaa edunvalvontaa ja ne ovat merkittävän liiketoiminnan kohde. Tekijänoikeuslain tulee vastata direktiivin linjauksia ja muodostaa jatkuvuus osapuolten oikeudelliselle kohtelulle. Sivistysvaliokunnalla ja eduskunnalla on keskeinen rooli myös niiden kuluttaja-asiakkaiden ja tekijänoikeuksia hyödyntävien pienyritysten edunvalvonnassa, joilla ei ole näkyviä ja kuuluvia edunvalvontajärjestöjä.

Tekijänoikeuslain uudistus päätettiin keväällä 2022 jakaa kahteen vaiheeseen, jolloin nyt käsiteltävästä hallituksen esityksestä jätettiin pois mm. korkeakoulutuksen sekä avoimen tieteen ja tutkimuksen kannalta erittäin tärkeä rinnakkaistallentamiskykälä. Rinnakkaistallennuksen sallimisella varmistetaan tasaveroinen ja vapaa pääsy tutkittuun tietoon sekä tutkijoiden oikeus omiin tutkimusjulkaisuihinsa. Rinnakkaistallentamisen mahdollistaminen edistää niin tekijöiden kuin

käyttäjien oikeuksia, koska tallennuksen avulla voidaan vähentää tutkijoiden riippuvuutta kustantajista.

Arene kannustaa sivistysvaliokuntaa painottamaan uudistuksen toisen vaiheen edistämistä nopeasti ja määrätietoisesti. Tekijänoikeuslakia tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti kansallisista koulutuksen ja tutkimuksen sekä kansallisen tietohuollon kehittämisen näkökulmista ja varmistaa lainsäädännön toimivuus ajantasaisuus kilpailukyvyyn ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Esityksen vaikutukset opetustoimintaan

Lakiesityksessä opetuskäyttöä koskevia tekijänoikeuksien linjauksia on tarkasteltu lähinnä peruskoulun ja toisen asteen opetuksen osalta, vaikka myös korkeakouluopetus tekstissä viitataan. Korkeakouluopetusta ei ole kuitenkaan huomioitu lakimuutoksen kustannusvaikutuksia tai vaikutusta opettajien työhön arvioitaessa. OPH:n solmimat opetuskäytön sopimuslisenssit eivät ulotu korkeakouluihin, jolloin niiden täytyy erikseen neuvotella omat sopimuksensa ja sopimuskustannukset jäävät korkeakoulujen maksettavaksi ja kustannukset katetaan pääasiassa julkisista varoista.

Hallituksen esityksen 14 a § mahdollistaa tarpeellisen tekijänoikeuden rajoituksen käyttöoikeudesta opetustoiminnassa, jos sopimuslisenssiä tai muuta käyttö lupaa ei ole helposti saatavilla. Tämän rajoituksen käytön tulee olla sellainen, että sitä ei tarvitse erikseen raportoida. Näin ollen esitys siitä, että käytöstä maksettaisiin korvausta 19 a § mukaisen yhteishallinnointiorganisaation välityksellä on nykyisessä korkeakoulujen toimintatilanteessa ja oikeuksien lisensointimallissa epätarkoituksenmukainen ja kuormittava. Koulutuksen järjestäjillä tulee olla selkeä tieto, milloin ja missä tilanteissa 14 a § mukainen käyttö on mahdollista.

Lakiesityksen 14 a § perusteltuteksteissä nostetaan esiin, että pykälän mukainen korvausvelvollisuus materiaalien käytöstä opetustarkoitukseen kuuluisi jatkossa valtiolle. Arene pitää tärkeänä, että myös korvausvelvollisuuden kuuluminen valtiolle näissä tilanteissa kirjataan varsinaisiin pykäliin.

Opetuskäyttöön valmistettujen materiaalien tekijänoikeus

Työsuhteessa syntyviin tekijänoikeuksiin hallituksen esityksessä viitataan lähinnä tietokoneohjelmien osalta sekä muutamassa yhteydessä opettajien tuottaman materiaalin käyttöön. Ammattikorkeakouluissa on käytössä kokonaistyöaika, jossa työntekijöille resursoidaan erikseen myös valmistelua, ja heille voidaan antaa työaika laajojenkin kurssiaineistojen suunnitteluun. Yhä enemmän aineistoa tuotetaan ja käytetään yhteistyöverkostoissa. Myös TKI-toiminnan työajalla syntyy uutta tekijänoikeuden alaista materiaalia. Tekijänoikeuslaissa tulisi selkeämmin huomioida työnantajan normaalin toiminnan mukainen käyttöoikeus työsuhteessa tapahtuvan tekijänoikeudenalaiseen materiaaliin. Mikäli aineistolle syntyy erityisiä kaupallisia hyödyntämismuotoja, erilliskorvaus työntekijälle on tietenkin tarkoituksenmukainen. Normaalin toiminnan mukaisesta aineistojen opetuskäytöstä ei tulisi olla myöskään tarvetta tehdä selvitystä 30 a § mukaisesti. Työsuhteessa syntyneen tekijänoikeuden alaisen materiaalin käyttöä ei saa myöskään jälkeenpäin kieltää kuin erityistapauksissa.

Kulttuurialan koulutus

Suomalainen tekijänoikeuslakikäsitys lähtee siitä, että aineistojen opetuskäyttö on julkista esittämistä. Hallituksen esityksessä mainitaan uudesta Norjan mallista, jossa teoksen esittäminen tai välittäminen digitaalisesti opetuksessa katsotaan tapahtuvan yksityisessä piirissä ilman, että tekijöille maksetaan korvauksia. Tämä mahdollistaa myös näytelmäelokuvien esittämisen. Ammattikorkeakouluissa järjestetään elokuva-alan koulutusta, jossa yhteydessä erilaiset elokuvan genret ympäri maailmaa tulisi olla erittäin joustavasti käytettävissä sopimuslissensijärjestelmien tai erillisten oikeuksien hakemisten rajoittamatta.

Tekijänoikeuslain 21 §:ssä mainitaan elokuvateoksen julkinen esittäminen korkeakoulutasoisen elokuvakoulutuksen yhteydessä ja viitataan 16 c §, joka kuitenkin rajaa teokset ainoastaan Kansallisen audiovisuaalisen instituutin kokoelmissa oleviin teoksiin. Elokuvan esittämisoikeuksiin on olemassa elokuvalisenssi-järjestelmä, jonka katalogi muodostuu suurimpien pääosin amerikkalaisten tuotantoyhtiöiden elokuvista. Näin ollen valtaosa uudesta, kokeellisesta ja etnisestä elokuvasta on sopimuslissensijärjestelmän ulkopuolella.

Ammattikorkeakoulujen kulttuurialan opetuksessa käytetään ja esitetään laajasti tekijänoikeuden alaista materiaalia. Oppimiseen kuuluu olennaisena osana teosten julkinen esittäminen yleisöille niin esityssaleissa kuin digitaalisia alustoja hyödyntäen. Ammattikorkeakouluissa koulutettavien tulevaisuuden opettajien tulee oppia hyödyntämään monipuolisesti erilaisia kanavia eri kohderyhmille. Kulttuurialan ammattilaisia kouluttavien oppilaitosten toimintaan liittyvä monikanavainen esityskäyttö tulee olla joustavasti mahdollista ilman erillisiä sopimuslissenssejä ja raskaita raportointijärjestelmiä. Tämä tulee varmistaa viimeistään tekijänoikeuslain uudistamisen seuraavassa vaiheessa.

Koulutusvienti

Esityksellä on myös potentiaalisesti merkittäviä vaikutuksia korkeakoulujen koulutusviennille. Opetuskäyttöä koskevien säännösten alueellinen soveltaminen rajaa käytön vain Euroopan talousalueeseen. Näemme rajauksen haittaavan koulutusvientiä ja verkkovälitteisen koulutuksen toteuttamista Euroopan ulkopuolella.

Esityksen vaikutus TKI-toimintaan

Tiedonlouhinnan sisällyttäminen tekijänoikeuslakiin on tervetullut uudistus. Hallituksen esityksen tulkinnassa ammattikorkeakoulut sisällytetään perustellulla tavalla tutkimusorganisaatioiksi. Lain rajoitukset tiedonlouhinnalle voivat kuitenkin nousta esteeksi sekä eri organisaatioiden yhdessä tekemälle tieteelliselle tutkimukselle että tutkimusorganisaatioiden ja yritysten yhteistyössä tekemän soveltavalle tutkimukselle, mikäli kaikki osapuolet ei ole hankkineet louhittavaa aineistoa itselleen. Korkeakoulujen TKI-toimintaa tehdään verkostoissa, joilla saattaa olla erilaisia tietoaaineistoja käytössään tai lisensoituina. Tiedonlouhinnan tulisi olla mahdollista kaikkia verkoston jäsenten käyttöoikeuksia hyödyntäen. Suurista aineistoista louhittaessa kustannukset ovat merkittäviä ja voivat estää mahdollisuuden tutkimukseen.

Tekijällä ei tulisi myöskään olla oikeutta pidättää teoksensa tiedonlouhintaa silloin kun kyse on tieteellisestä tutkimuksesta.

Esityksen vaikutus kirjastojen toimintaan

Kirjastot ovat voineet kaukolainata painettua aineistoa toisilleen. Varsinkin pienempien kirjastojen asiakkaille tämä on mahdollistanut pääsyn tiedon lähteille asuin- tai koulutuspaikasta riippumatta. Tekijänoikeuskorvauksia on maksettu lainakorvauksina. Sähköisen aineiston käyttörajaukset heikentävät olennaisesti kansallista tietohuoltoa niin yleisissä kirjastoissa kuin pienemmissä korkeakoulukirjastoissa. Tiedon sisältävä formaatti ei saa olla este tiedonvälitykselle ja tiedonsaannille. E-lainakorvauksilla voidaan taata tekijänoikeustulot tekijöille ja kirjastojen taloudellista toimintaa voidaan tehostaa, kun jokaisen kirjaston ei tarvitse hankkia kaikkea omiin kokoelmiinsa.

Digitalisoituminen on muuttanut kirjallisuuden tarjoamista ja lainaamisen tapoja. Kirjan kansikuvan ja takakannessa olevan markkinointitekstin käyttö kirjastojen digitaalisissa aineistoluetteloissa ja verkkopalveluissa tulisi ottaa tekijänoikeuspoikkeamien piiriin. Kirjojen varaaminen kirjastojen verkkopalveluissa vaatii, että asiakkaan on voitava tarkastella kantta ja takatekstiä samoin kuin fyysisesti kirjastossa asioidessaan.

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry

Mervi Vidgrén

puheenjohtaja

Ida Mielityinen

toiminnanjohtaja

Lisätietoja: Samuli Maxenius (040 650 1006, samuli.maxenius@arene.fi)